

Стратегія

запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, в Україні

Стратегія запобігання та протидії сексуальному насильству розроблена за підтримки структури Організації Об'єднаних націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) в Україні та Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні за погодженням з Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Міністерством закордонних справ та Міністерством юстиції України.

ООН Жінки є структурою Організації Об'єднаних Націй, яка зосереджує свої зусилля на досягненні гендерної рівності та розширенні прав і можливостей жінок. Структура ООН Жінки, що захищає права жінок та дівчат, була створена для прискорення прогресу у всьому світі з метою задоволення їх потреб.

Структура ООН Жінки надає підтримку державам-членам ООН у встановленні глобальних стандартів для досягнення гендерної рівності та працює разом з державними органами та громадянським суспільством над розробкою законів, стратегій, програм та послуг для дотримання цих стандартів.

Діяльність організації направлена на сприяння рівноправній участі жінок у всіх аспектах життя, зосереджуючи свої зусилля на п'яти пріоритетних напрямках: зміцнення жіночого лідерства та участі; ліквідації насильства щодо жінок та дівчат; залучення жінок на всіх етапах розбудови миру та безпеки, а також до гуманітарних дій; розширення економічних можливостей жінок; забезпечення належної уваги до питань гендерної рівності в процесах планування та складання бюджетів. Також структура ООН Жінки координує та сприяє зусиллям системи ООН у просуванні гендерної рівності.

Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) є структурою ООН з мандатом просувати та захищати повну реалізацію кожною людиною усіх прав, визначених Статутом Організації Об'єднаних Націй та міжнародним правом про права людини і договорами. 14 березня 2014 року, на запрошення Уряду України, Генеральний Секретар ООН погодив розміщення Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні для здійснення моніторингу дотримання прав людини в країні та надання публічних доповідей про ситуацію з правами людини та виявлення проблем і ризиків. Моніторингова місія ООН з прав людини також має повноваження рекомендувати конкретні подальші заходи для відповідних органів влади в Україні, ООН та міжнародної спільноти в цілому для вирішення проблем, пов'язаних із правами людини, запобігання порушенням прав людини та зменшення виникаючих ризиків.

Всі права захищено: ООН Жінки та Моніторингова Місія ООН з прав людини

Зміст

Передумови та загальний контекст	7
Концептуальна основа та визначення термінів	10
Визначення	11
Призначення, сфера застосування, цілі та процес розвитку Стратегії	12
1. Призначення та сфера застосування Стратегії	12
2. Цілі Стратегії	12
3. Процес розробки Стратегії	13
Опис Стратегії	14
1. Чотири складові Стратегії	14
2. Часові рамки для реалізації стратегії	25
Додаток 1. Дорожня карта	26
Додаток 2. Необхідні документи	29
Додаток 3. Докладний аналіз чинної міжнародної та національної нормативно-правової бази (Витяг з доповіді УВКПЛ, опублікованій у лютому 2017 року)	30
Додаток 4. Перелік резолюцій Ради Безпеки ООН щодо запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, та реагування на нього	35
Додаток 5. Глосарій термінів	37

Перелік скорочень:

СНПК	Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом
ГЗН	Гендерно-зумовлене насильство
ПМК	Постійний міжвідомчий комітет
МКС	Міжнародний кримінальний суд
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
МГП	Міжнародне гуманітарне право
ММПЛУ	Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні
ЗМАЗ	Заходи з моніторингу, аналізу та звітування щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом
НАТО	Північноатлантичний альянс
НПД 1325	Національний план дій на виконання Резолюції РБ ООН 1325
НУО	Неурядова організація
УВК ПЛУ	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
СЕН	Сексуальна експлуатація та наруга
СГЗН	Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство
СОП	Стандартні операційні процедури
СПГС СНК	Спеціальний представник Генерального Секретаря ООН з питань сексуального насильства в конфлікті
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ГС ООН	Генеральний Секретар ООН
РРБ ООН	Резолюція Ради Безпеки ООН
ООН Жінки	Структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок
ВООЗ	Всесвітня Організація Охорони Здоров'я

У 2018 році Норвезький Нобелівський Комітет прийняв рішення нагородити Нобелівською Премією миру Надію Мурад та Деніса Муквеге за їх зусилля щодо припинення використання сексуального насильства як засобу ведення війни та збройного конфлікту. Ми надзвичайно раді, що ця нагорода дісталась лідерам гендерної рівності, які піклуються про жінок і мають довіру від них.

«Я хочу бути останньою дівчиною в світі з історією, схожою на мою»

- Надія Мурад.

Надія Мурад, єзидська правозахисниця, яка була викрадена представниками Ісламської держави Іраку та Леванту (ІДІЛ) у серпні 2014 року та продана в рабство. Вона втекла через три місяці та почала виступати проти торгівлі людьми і сексуального насильства, зосереджуючи особливу увагу на становищі єзидських жінок.

У 2016 році вона була призначена Послом Доброї волі Управління ООН з наркотиків і злочинності та отримала декілька нагород. Вона змінила уявлення про випробування, з якими стикаються жінки та дівчата, яких гвалтували, кували та обмінювали бойовики у зонах війни. Вона розповідала свою історію невтомно, допомагаючи іншим побачити приховану картину про позбавлені права та зруйновані життя.

У 2018 році вона стала лауреаткою Нобелівської премії миру разом з конголезьким лікарем Денісом Муквеге.

«Я думаю, усі ми можемо захищати права людини у своїх галузях, виконуючи свою роботу. І я думаю, якби усі ми це робили, ми могли би, врешті, сказати, що живемо у світі без дискримінації та без порушень прав людини»

- Деніс Муквеге.

Деніс Муквеге, конголезький лікар, відзначений за свою роботу у лікуванні жертв сексуального насильства у Демократичній Республіці Конго (ДР Конго).

Він заснував госпіталь Панзі, де працював директором та головним хірургом.

До лікарні зверталась велика кількість жертв сексуального насильства, деякі з них були трирічними дітьми, і багато з них зазнали серйозних травм та каліцтв.

«Епідемія» сексуального насильства у регіоні, охопленому конфліктом, полягала у тому, що комбатанти систематично гвалтували жінок і дівчат, використовуючи це як засіб тероризму та переміщення цивільного населення. Реагуючи на кризу, лікар Муквеге призначив персонал, який спеціалізувався на догляді за такими пацієнтами, і з 1999 року він та інші лікарі надали медичну допомогу більше ніж 50,000 жінок та дітей.

«Сьогодні нам потрібно діяти активніше, і сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є для нас першочерговим занепокоєнням. Відшкодування постійно залишаються поза увагою під час мирних переговорів або поза пріоритетами під час виділення фінансування, навіть зважаючи на їхню надзвичайну важливість для потерпілих. Нам треба просувати цей порядок денний для забезпечення реальних змін в житті тих потерпілих, які особисто зіштовхнулися з жахами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом».

Заступниця Генерального Секретаря ООН
та Виконавча директорка ООН Жінки
Фумзіле Мламбо-Нгкука

«Встановлення верховенства права та процесів перехідного правосуддя має вирішальне значення для забезпечення відповідальності та справедливості, встановлення правди та відшкодування за порушення прав жінок; вони також мають вирішальне значення для запобігання здійсненню таких порушень у майбутньому».

Верховний Комісар ООН з прав людини (2008-2014)
Наванетхем Пілей

У лютому 2017 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) оприлюднило тематичну доповідь щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), за період з березня 2014 по січень 2017 року. Окрім висновків, УВКПЛ надало низку конкретних рекомендацій для всіх учасників конфлікту.¹ Діючи згідно з рекомендаціями цієї доповіді, Уряд України висловив зацікавленість у запобіганні СНПК та звернувся за підтримкою до ООН. Тому цю стратегію розроблено, щоб підтримати Уряд у вирішенні проблем СНПК.

¹ Висновки та рекомендації включають в себе негайні та середньотермінові заходи для запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, та реагування на такі випадки.

У висновках зазначається, що питання впливу конфлікту на показники розповсюдженості домашнього насильства та торгівлі людьми потребує подальшого аналізу. Також зазначається, що доступ до послуг та правосуддя є особливо обмеженим на території, яка перебуває під контролем озброєних груп. Наголошується, що вкрай важливо забезпечити ефективне розслідування правоохоронними органами усіх повідомлень про порушення і зловживання правами людини, у тому числі сексуальне насильство, та кримінальне переслідування винних у національних судах.

Повний список Рекомендацій Уряду України, Рекомендацій усім сторонам, що беруть участь у бойових діях у Донецькій і Луганській областях, у тому числі озброєним групам «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки», Рекомендацій Російській Федерації та Рекомендацій міжнародній та донорській спільноті див. за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf, ст. 40-45

Передумови та загальний контекст

До початку конфлікту в Україні повідомлення про випадки сексуального та гендерно-зумовленого насильства були неповними через низку причин, таких як: стигма та культура мовчання; недосконала нормативно-правова база щодо реагування на сексуальне та гендерно-зумовлене насильство; обмежений доступ жертв до правосуддя та спроможність органів влади розслідувати злочини, переслідувати та притягати до відповідальності кривдників; порушені механізми перенаправлення, включаючи обмежені послуги медичної та психосоціальної підтримки для жертв та потерпілих.

Коли розпочався конфлікт, ці проблеми стали більш очевидними. Наприклад, прогалини в законодавстві, зокрема відсутність чітких визначень, низька спроможність правоохоронних органів документувати та розслідувати випадки сексуального насильства, обмежені послуги судово-медичної експертизи впливають на майбутнє можливе кримінальне переслідування за вчинення злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.² Крім того, взаємозамінне вживання термінів (сексуальне насильство пов'язане з конфліктом, гендерно-зумовлене насильство та насильство в сім'ї) Урядом України, ЗМІ, надавачами послуг посилює плутанину та навіть більше ускладнює визначення поширеності та масштабу сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

З 2014 року в Україні триває збройний конфлікт. Прогрес щодо встановлення тривалого миру поки є обмеженим.³ Із самого початку конфлікту повідомлення про сексуальне насильство постійно з'являються у ЗМІ. Ці повідомлення часто ґрунтуються на неперевірених фактах, що сприяють поглибленню недовіри, розколу та ворожнечі між місцевими громадами.

У лютому 2017 року Моніторингова Місія з прав людини в Україні (УВКПЛ) оприлюднила тематичну доповідь про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), за період із 14 березня 2014 по 31 січня 2017 року⁴. Доповідь висвітлювала тенденції та форми сексуального насильства, вчиненого у контексті конфлікту на сході країни та деякі випадки в Автономній Республіці Крим.

Більшість випадків, задокументованих⁵ УВКПЛ в Україні, сталися в контексті позбавлення свободи з обох сторін лінії зіткнення. У цих випадках і чоловіків, і жінок, утримуваних за пов'язаними з конфліктом звинуваченнями⁶, піддавали сексуальному насильству, щоб отримати зізнання або інформацію. Схожі результати містяться в доповідях, оприлюднених Харківською групою захисту прав людини (2015) та коаліцією «Правосуддя заради миру на Донбасі» (2017).⁷ Однак, це лише одна з форм, і потрібно більше роботи з документування, щоб зробити помітними інші контексти, у яких може відбуватися СНПК.

Неурядова організація «Ла Страда», яка надає потерпілим психосоціальну підтримку, зокрема, через Національну безкоштовну «гарячу» лінію з питань запобігання насильству в сім'ї, торгівлі людьми та гендерній дискримінації, зазначила, що з початку конфлікту кількість дзвінків із території, контрольованої озброєними групами, або з районів поблизу лінії зіткнення, була високою. «Ла Страда» зазначила також, що іноді жертви не озвучують те, що з ними трапляється, як насильство.

² Женевський центр контролю над Збройними Силами/Ла Страда Україна, Кримінальна судова практика та насильство стосовно жінок, Київ, 2017 р. Див. за посиланням: http://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Criminal%20justice%20practice%20and%20violence%20against%20women_engl.pdf

³ Міжнародні збройні конфлікти – це протистояння двох чи більше держав, неміжнародний збройний конфлікт відбувається між урядовими силами та неурядовими озброєними групами або тільки між такими групами. Міжнародне гуманітарне право встановлює різницю між неміжнародними збройними конфліктами згідно із визначенням загальної Статті 3 Женевських конвенцій 1949 року та неміжнародним збройним конфліктом, який підпадає під визначення, передбачене Статтею 1 додаткового протоколу 2[1] Див. за посиланням: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/opinion-paper-armed-conflict.pdf>

⁴ Див. повну доповідь за посиланням: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_EN.pdf

⁵ Інформацію про інші задокументовані ММПЛУ випадки, які не відображені в тематичній доповіді, можна переглянути в щоквартальних доповідях УВКПЛ ООН щодо ситуації з правами людини в Україні за посиланням: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_EN.pdf

⁶ Учасники конфлікту найбільш часто утримували членів збройних сил іншої сторони або тих, кого вважали іншим чином приналежними до іншого учасника конфлікту.

⁷ Про це згадують дві доповіді неурядової організації. Докладніше див. за посиланням: <http://library.khpg.org/files/docs/1451396610.pdf> та <https://reliefweb.int/report/ukraine/unspeakable-pain-gender-based-violence-conflict-zone-eastern-ukraine>

Погіршення економічної ситуації, особливо в постраждалих від конфлікту регіонах, разом із розпадом громадських зв'язків, викликаним збройним конфліктом та переміщенням, змусило деяких людей вдаватися до шкідливих стратегій виживання та механізмів пристосування (секс в обмін на їжу або гроші), що може збільшити ризик сексуального насильства та торгівлі людьми.

Торгівля жінками та дівчатами посилюється протягом і після конфлікту через розпад політичних, економічних та соціальних структур, особливо через високий рівень насильства та посилений мілітаризм. Конфліктні та постконфліктні ситуації можуть створювати пов'язані з війною структури попиту для сексуальної та економічної експлуатації жінок. Постраждали від конфлікту регіони можуть бути місцями походження, перевезення та призначення торгівлі жінками та дівчатами, при цьому форми торгівлі людьми відрізняються за регіоном, конкретним економічним та політичним контекстом, а також участю державних і недержавних суб'єктів. В Україні це поточна проблема, та існують можливості її посилення. Тому важливо врахувати її у всіх компонентах стратегії.

На закінчення важливо підкреслити, що конфлікт посилює ґендерно-зумовлене насильство, особливо стосовно жінок та дівчат, через дискримінацію, що вже існувала раніше, та нерівноправність владних відносин у суспільстві. Дискримінація за ознакою статі глибоко вкорінена і часто ігнорується та сприймається як норма. Також сексуальні меншини є особливо вразливою категорією, зокрема в умовах конфлікту. Тому, щоб подолати сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, важливо розпізнати ґендерно-зумовлене насильство та розробити стратегії боротьби з дискримінацією та нерівним ставленням за ознакою статі. Якщо не вирішити проблему структурної нерівності, всі спроби подолати ґендерно-зумовлене насильство залишаться несерйозними та такими, що ґрунтуються лише на наданні послуг.

Наявні прогалини

Оскільки більшість осіб дійсно не розуміє, що таке СНПК, складно оцінити його поширеність та масштаб. До цього часу офіційних даних немає.

Національне законодавство та юридична практика стосовно кримінального переслідування сексуального насильства обмежені та неповністю узгоджені з міжнародними стандартами та практикою. Наприклад, зґвалтування визначається лише як статевий акт між чоловіком та жінкою. Інші форми сексуального насильства, такі як примусова вагітність і примусова стерилізація, не криміналізуються. Сексуальне насильство зрідка розглядається як катування. Внаслідок багатьох прогалин у законодавстві та відсутності спроможності випадки сексуального насильства часто фіксуються правоохоронними органами як «інші злочини», такі як тілесні ушкодження. З цієї причини сукупність випадків, зареєстрованих правоохоронними органами, не може визначити їх поширеність. Докладний аналіз чинної нормативно-правової бази, як міжнародної, так і національної, міститься у Додатку 3.

Розуміння примусових обставин (на відміну від згоди) не є загальнопоширеним, що ускладнює розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом⁸. Наявна правова система посилює існуючі погляди у суспільстві, оскільки довести зґвалтування складно. Загальні ґендерні стереотипи зміцнюють переконання про провину жертв, що утримує їх від повідомлення про те, що трапилося.

Конфлікт значно вплинув на надання послуг. Досі відсутня комплексна програма, яка забезпечує, щоб всі жертви отримували швидкий та належний доступ до ефективних засобів правового захисту, зокрема ґендерно-чутливу реабілітацію, реституцію, відшкодування, задоволення потреб та гарантії не повторення.

⁸ У міжнародному кримінальному праві та судовій практиці, що застосовується до сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, питання про згоду не порушується. Замість цього необхідно довести, що злочин відбувся в примусових обставинах, за яких така згода неможлива.

Концептуальна основа та визначення термінів

У 2000 році Рада Безпеки ООН (РБ ООН) прийняла резолюцію 1325, у якій закликає до збільшення участі жінок та врахування гендерних аспектів у всій діяльності ООН щодо встановлення миру та безпеки (зокрема участь жінок в процесах прийняття рішень і мирного врегулювання, гендерні аспекти у військовій підготовці та миротворчій діяльності та інтеграція гендерної проблематики в системи звітування ООН). Після того РБ ООН прийняла ще вісім резолюцій щодо жінок, миру та безпеки, шість з яких також акцентують увагу на пов'язаному з конфліктом сексуальному насильстві.⁹

У 2008 році вона прийняла історичну Резолюцію 1820 (2008), яку вперше було присвячено вирішенню проблеми сексуального насильства в умовах конфлікту. Наступні резолюції¹⁰, 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010) та 2106 (2013) приділяли увагу запобіганню пов'язаному з конфліктом сексуальному насильству та боротьбі з ним і з цією метою визначили структуру¹¹ Організації Об'єднаних Націй, а також призначили спеціального представника з питань сексуального насильства в умовах конфлікту для того, щоб забезпечувати керівництво, зміцнювати наявні механізми координації ООН та виступати перед урядами з питань ліквідації сексуального насильства проти жінок. Резолюція 2106 вимагає від Генерального секретаря щорічно доповідати Раді Безпеки щодо виконання цього мандату.

Більшість резолюцій закликає учасників конфлікту вжити термінових заходів, щоб попередити та подолати СНПК, зокрема заходів з ліквідації безкарності за СНПК та забезпечення своєчасної допомоги потерпілим. У червні 2014 року оприлюднено Директивну записку Генерального секретаря щодо надання відшкодування жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у якій передбачено принципи та керівні положення зі встановлення ефективних та трансформаційних програм для жертв сексуального насильства пов'язаного з конфліктом.¹²

Історично

сексуальне та гендерно-зумовлене насильство вважалися неминучим побічним продуктом війни, а не злочином, який потрібно переслідувати

Після Другої світової війни статuti Міжнародних військових трибуналів у Нюрнберзі та Токію, які були створені для переслідування злочинів, скоєних у воєнний час, не визнавали сексуальне та гендерно-зумовлене насильство злочинами

Сьогодні

злочини сексуального та гендерно-зумовленого характеру є грубим порушенням міжнародного права

Вони можуть бути класифіковані як воєнні злочини, злочини проти людяності, або становити акти геноциду, в залежності від способу та контексту скоєних злочинів. Один і той же злочин може підпадати під різні категорії.

⁹ РРБ 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2331 (2016).

¹⁰ S/Res/1820 (2008) Див. за посиланням: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CAC%20S%20RES%201820.pdf>

¹¹ Інші механізми включають: створення Групи експертів з питань верховенства права та сексуального насильства в конфлікті, яка співпрацює з ООН на місцях та допомагає національним органам влади посилювати верховенство права; визначення та початок роботи радників із захисту жінок (РЗЖ); та створення механізмів моніторингу, аналізу та звітності.

¹² Директивна записка Генерального секретаря ООН «Надання відшкодування жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом», див. за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/GuidanceNoteReparationsJune-2014.pdf>

Визначення

СНПК стосується окремих або типових проявів практики зґвалтування, сексуального рабства, примус до проституції, примусової вагітності, насильницької стерилізації та інших форм сексуального насильства порівнянної тяжкості (примусове оголення, примусовий шлюб, примусовий аборт, напад з посяганням на сексуальну недоторканність, торгівля людьми, невідповідні медичні огляди) стосовно жінок, чоловіків, дівчат та хлопчиків. Такі інциденти або випадки виникають у конфліктних або постконфліктних ситуаціях або інших небезпечних ситуаціях (наприклад, політична ворожнеча). Вони можуть мати безпосередній або непрямий зв'язок із самим конфліктом або політичною ворожнечею, тобто часовий, географічний та/або причинний зв'язок. Зв'язок із конфліктом може бути очевидним у характеристиці та мотивації злочинця(-ів), характеристиці потерпілого(-их), атмосфері безкарності/ послабленого потенціалу держави, у транскордонних аспектах або з того факту, що він порушує умови угоди про припинення вогню. Термін також охоплює торгівлю людьми з метою їх сексуального насильства (експлуатації), що здійснюється під час військового конфлікту.

Жертвами СНПК є ті, кого особисто або колективно піддавали такому насильству, а також члени їх сім'ї, такі як діти, батьки або партнери, діти, народжені внаслідок вагітності від зґвалтування, та інші особи, які залежать від жертви.¹³

Сексуальне насильство є серйозним порушенням прав людини, яке може становити міжнародні злочини, особливо якщо вони вчинені в умовах конфлікту. Це специфічний різновид більш широкого терміну сексуального насильства та інших форм гендерно-зумовленого насильства¹⁴.

¹³ Там само

¹⁴ Термін «сексуальне насильство та інші форми гендерно-зумовленого насильства» включає не лише зґвалтування та спробу зґвалтування, але й також сексуальну наругу, сексуальну експлуатацію, примусовий ранній шлюб, насильство в сім'ї, зґвалтування дружини, торгівлю людьми та каліцтво жіночих статевих органів.

Призначення, сфера застосування, цілі та процес розвитку Стратегії

Діючи згідно з рекомендаціями тематичної доповіді УВКПЛ щодо СНПК, Уряд України висловив зацікавленість у запобіганні СНПК та у боротьбі з ним.

На підставі зацікавленості Уряду України ООН Жінки та ММПЛУ замовили розробку цієї стратегії на підтримку Уряду.

1. Призначення та сфера застосування Стратегії

Ця стратегія надає керівні вказівки та рекомендації щодо того, яким чином урядові органи України, організації громадянського суспільства, міжнародні організації та система ООН можуть об'єднати зусилля, щоб ефективно запобігати та реагувати на СНПК. Документ має описову частину, яка визначає загальний контекст, мандат та сферу застосування стратегії, механізм реалізації, механізм координації та інструменти. Друга частина документа – це дорожня карта, яка викладає конкретні цілі та заходи для конкретних суб'єктів, які вони мають здійснити, щоб досягти цих цілей, що разом веде до більш цілеспрямованого підходу. Ця стратегія зараз розробляється за ініціативи уряду України та є застосовною до всієї території України.¹⁵ Всі випадки СНПК на території України в рамках стратегії охоплюють тимчасово окуповані озброєними групами території самопроголошеної «Донецької народної республіки» та самопроголошеної «Луганської народної республіки», а також Автономну Республіку Крим, яка зараз окупована Російською Федерацією.

Пропонується, щоб стратегія або відповідні аспекти стратегії були інтегровані в Національний план дій на виконання Резолюції РБ ООН 1325 в Україні, згідно з порядком денним «Жінки, мир, безпека», а також включити ряд органів на її виконання, які вже залучені до реалізації НПД 1325. Очікувана проміжна оцінка НПД 1325 може стати можливістю для такої інтеграції.

2. Цілі Стратегії

- Надати рекомендації стратегічного, технічного та програмного спрямування, які допоможуть органам Уряду України краще зрозуміти та включити ефективніші заходи для запобігання СНПК в межах існуючих механізмів, а також за допомогою нових механізмів, якщо необхідно.
- Посилити регулярний моніторинг, документування та розслідування СНПК, збирання доказів, які прокладуть шлях до процесів правосуддя перехідного періоду, зокрема доступ до правосуддя та відшкодування для потерпілих.
- Зміцнити спроможність надавачів послуг, підвищити ефективність механізмів перенаправлення та зміцнити систему координації для кращого реагування на СНПК.
- Підвищити обізнаність у громадах та серед вразливих груп щодо СНПК, доступних механізмів надання допомоги та звернень щодо випадків СНПК.

¹⁵ Резолюція ГА 71/2005 прийнята 19 грудня 2016 р., див. за посиланням: <https://undocs.org/A/RES/71/205>

3. Процес розробки Стратегії

Стратегію розроблено шляхом консультативного процесу з дуже широким колом учасників – з Уряду, неурядових та міжнародних організацій у Києві, Краматорську та Сєвєродонецьку.

Ці консультації були організовані таким чином, щоб дізнатися про досвід учасників та отримати їх пропозиції до стратегії. Після завершення первинних консультацій 10 листопада 2017 року в Києві спільно з Міністерством юстиції було організовано семінар за участю ключових учасників/-ць, з метою презентації стратегії та її обговорення.

Семінар відвідали понад шістдесят учасників/-ць із відповідних урядових структур, включаючи Міністерство оборони, навчальних закладів для прокурорів, суддів. Після ознайомлення із стратегією, учасники/-ці працювали в робочих групах, щоб обговорити її складові та внести свої пропозиції.

Стратегію доповнено дорожньою картою з більш конкретними заходами, наприклад, та переліком потенційних суб'єктів, відповідальних за виконання рекомендацій. Стратегія розглядається як багатовимірний, «живий» документ, який впливатиме на декілька взаємопов'язаних планів та політик.

Опис Стратегії

1. Чотири складові Стратегії

Шляхом консультативного процесу були визначені потреби та прогалини в запобіганні та реагуванні на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Однією з основних прогалин виявилася нестача знання та розуміння. Запобігання СНПК та захист від нього є основним фактором у будь-якому конфліктному контексті. Вони також були визнані критичними аспектами в Україні. Більшість учасників/-ць вказали, що ці проблеми не визнаються й про них не повідомляють, оскільки більшість жертв не вважає, що зможе добитися правосуддя.

На основі пріоритетів, встановлених протягом консультативного процесу, визначено чотири складові стратегії.

1. Розуміння СНПК та збір інформації.
2. Запобігання.
3. Захист.
4. Доступ до правосуддя.

Складова 1: Розуміння СНПК та збір інформації

Зараз і спеціалісти, і громадськість не достатньо розуміють термін «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом». Більшість людей не усвідомлює, чим є СНПК та чому воно вважається окремою категорією. Більшість людей, серед яких надавачі послуг, правоохоронні органи, неурядові та міжнародні організації, рівнозначно вживають терміни «гендерно-зумовлене насильство, пов'язане з конфліктом», «насильство в сім'ї» та «сексуальне насильство». Тому не дивно, що про СНПК не повідомляють. Навіть якщо про нього повідомляють, його майже не визнають та не документують як СНПК.

Щоб вирішити цю проблему, пропонуються такі заходи:

- **Запропоновану Стратегію слід передати на розгляд та обговорити в широкому колі зацікавлених осіб** – урядових органів влади, неурядових та міжнародних організацій. Для Уряду було б також доцільно схвалити Стратегію, ідеально в рамках наявного механізму, наприклад, Національного плану дій щодо виконання РРБ ООН 1325. Демонструючи взяте зобов'язання, Уряд виділить певні ресурси для цієї роботи та звернеться за підтримкою до міжнародних організацій та донорів.
- **Стандартні інструкції та процедури для визначення, залучення та документування.** Необхідно ініціювати розробку стандартних операційних процедур для спілкування з потерпілим/-лою від СНПК. Мета полягає в тому, щоб розширювати можливості потерпілих та заохочувати їх повідомляти про таке порушення без дискримінації, стигматизації та вторинної віктимізації, без примусу співпрацювати з правоохоронними органами. Це буде необхідним для того, щоб заохочувати жертв СНПК повідомляти інформацію конфіденційно, не побоюючись,

що повідомлення про сексуальне насильство означатиме обов'язкову співпрацю з правоохоронними органами¹⁶. За результатами цих обговорень будуть розроблені певні керівні принципи для всіх відповідних суб'єктів, щоб допомогти їм зробити свої послуги більш сприятливими для повідомлення про СНПК. Рекомендується, щоб стандартні операційні процедури ґрунтувались на документах, які вже існують. Необхідно ознайомитися з Міжнародним протоколом із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, Керівними вказівками Міжвідомчого постійного комітету (МПК) щодо інтеграції заходів проти гендерно-зумовленого насильства в гуманітарну діяльність (2015)¹⁷; та діяльністю Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) (2007).¹⁸

- **Виготовлення інформаційних матеріалів.** Пропонується після схвалення стратегії створити міждисциплінарну робочу групу для роботи над матеріалами для проведення освітньої та інформаційної кампанії, та матеріали, розроблені робочою групою, мають бути основою всіх освітніх програм, тренінгів різних цільових груп та інформаційних кампаній. Цей матеріал повинен ґрунтуватися на вже наявних міжнародних документах, які необхідно адаптувати до українського контексту. Це допоможе сформуванню чіткого розуміння теми. В процесі визначення заходів, збору інформації та розробки матеріалів важливо розуміти, що СНПК є специфічною формою ГЗН, яке має індивідуальні психологічні, фізичні та юридичні наслідки для потерпілих, тому його необхідно визнавати та всебічно розглядати. Сексуальне насильство також заборонено в рамках МГП.
- **Багатосекторальні освітні програми.** Мають бути розроблені освітні програми для підготовки відповідних суб'єктів, а просвіта щодо СНПК має стати частиною постійних підготовчих та освітніх програм для військових, працівників поліції, прикордонників, національної гвардії, прокурорів та суддів завдяки інтеграції до їх навчальних планів.
- **Проведення дослідницької роботи для генерування інформації про СНПК.** Рекомендується, щоб уряд, партнери з громадянського суспільства та міжнародні організації проводили дослідження для кращого розуміння СНПК. Також важливо відзначити, що вивчення зв'язків між СНПК та торгівлею людьми має вирішальне значення з огляду на високу поширеність торгівлі людьми в регіоні.

Складова 2: Запобігання

Запобігання СНПК тісно пов'язане з двома аспектами в Україні. Одним з них є відсутність знань та інформації про те, що таке СНПК, та якої потенційної шкоди воно може завдати потерпілій особі, другий аспект – відсутність віри в досягнення правосуддя через механізми, які існують. Упередження та стереотипні переконання стосовно жертв сексуального насильства, які ґрунтуються на припущеннях щодо їхньої «моральності», заважають їм повідомити про злочин, оскільки вони бояться звинувачення в ньому. Багато людей цього не розуміють та звинувачують себе. Потенційні злочинці не усвідомлюють

¹⁶ Міжнародний Протокол з документування та розслідування про СНПК, с. 85. Див. за посиланням: https://iici.global/0.5/wp-content/uploads/2017/08/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

¹⁷ Міжвідомчий постійний комітет, МПК (2015) Керівні вказівки щодо заходів щодо гендерно-зумовленого насильства в гуманітарних обставинах. Придільення особливої уваги запобіганню сексуальному насильству та реагуванню на нього в надзвичайних ситуаціях див. за посиланням: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf

¹⁸ Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) (2007) Рекомендації з етики та безпеки для дослідження, документування та моніторингу сексуального насильства в надзвичайних ситуаціях див. за посиланням: http://www.who.int/gender/documents/OMS_Ethics&Safety10Aug07.pdf

серйозності злочину та навіть можуть мати відчуття безкарності. Панує загальне розчарування інститутами правосуддя, що посилює постійне відчуття безкарності.

Значна військова присутність при виконанні бойових обов'язків у населених районах створює середовище сприятливе для виникнення СНПК. Тяжкий економічний стан місцевого населення разом із порушенням соціальних структур та відсутністю варіантів вибору дуже легко змушує молодих жінок та дівчат займатися наданням сексуальних послуг. На перший погляд, це може здаватися добровільним, проте ретельний огляд ситуації, враховуючи особливу вразливість та залежність місцевого населення та значну непропорційність влади з присутністю збройного персоналу, може вказувати на наявність потенційних примусових складових, визначених у міжнародному праві. Тому проблема існує на двох рівнях – визнання та усвідомлення. Як тільки проблема СНПК визнається, наступним кроком є розповсюдження цієї інформації всюди, де це можливо.

З огляду на ситуацію, рекомендовані такі кроки:

- **Включення поняття «сексуального насильства» до кодексу поведінки всіх служб безпеки та збройних сил.** Сексуальне насильство має міститися як заборонена поведінка в кодексі поведінки всіх служб безпеки та збройних сил. Кодекс поведінки буде чітко визначати сутність такої поведінки, та встановлюватиме заборону для всіх службовців – чоловіків і жінок. У Двосторонній Командній Директиві 040-001 НАТО відповідна поведінка описана з метою інтеграції РРБ ООН 1325 та інших відповідних резолюцій. Стосовно сексуальної поведінки вона заявляє, що «Сексуальні стосунки, якщо вони базуються за своєю суттю на нерівноправному розподілі влади, наполегливо не рекомендуються і можуть не тільки підривати надійність та порядність роботи Альянсу, але також забороняються згідно з національним чи місцевим

законодавством¹⁹». Врахування стандартів НАТО при перегляді кодексу поведінки матиме істотне значення.

- **Чіткі адміністративні інструкції щодо СНПК.** Усі органи сектору безпеки та оборони повинні мати чіткі адміністративні інструкції, які визначають, що може становити СНПК, якої процедури дотримуватися для розслідування, та яке адміністративне покарання призначається після визнання особи винною. Важливо розуміти, що зараз Кримінальний кодекс України не передбачає криміналізації всіх видів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Навіть визначення зґвалтування в національному законодавстві не узгоджується з міжнародними стандартами та практикою. Лише звернення із заявою та навіть розпочате кримінальне розслідування не обов'язково призведе до результатів. Тому, доки закон не приведуть у відповідність до міжнародних стандартів, у збройних силах та службі безпеки важливо встановити адміністративні заходи для запобігання та вирішення проблеми СНПК. Із самого терміну випливає, що заходи, й покарання також, матимуть адміністративний характер. Покарання може становити звільнення зі служби, відсторонення від служби, штраф, відмову в просуванні або звільнення з посади залежно від тяжкості злочину. Це не повинно бути пов'язано з кримінальним процесом, який може або не може привести до засудження.
- **Стандартні операційні процедури (СОП) для виконання адміністративних інструкцій.** Для виконання вищезазначених адміністративних інструкцій мають бути розроблені чіткі СОП. Вони будуть описувати, як проводитиметься розслідування, рівень доказів, конфіденційність процесу, зв'язок між тяжкістю злочину та запропонованою мірою покарання та захист позивача.
- **Перегляд навчального плану для сектору безпеки, сектору соціального захисту та правоохоронних органів:** Україна має спеціально призначені установи з підготовки працівників/-ць поліції, військових, національної гвардії, прикордонників, прокурорів, суддів, соціальних працівників та працівників охорони здоров'я. Важливо, щоб усі ці освітні заклади цілісно інтегрували питання СНПК. Тому рекомендується ретельно переглянути навчальний план для включення аспектів запобігання, захисту та реагування.
- **Просвітництво персоналу сил безпеки (включаючи військових) з питань СНПК та його наслідків.** Працівникам сил безпеки надаватиметься належне навчання для забезпечення того, щоб вони добре усвідомлювали особисту відповідальність, а також відповідальність командира стосовно СНПК. У рамках відповідальності командира не лише створити механізм, але й також забезпечити, щоб усі працівники про нього знали. Надзвичайно важливо підвищувати обізнаність працівників сил безпеки щодо згоди, та як вона розглядається в міжнародному праві серед цивільного населення та військових під час конфлікту. Використання освітніх стандартів НАТО стосовно гендерних питань та РРБ ООН 1325 допоможе з необхідними стандартами та методологією.
- **Інформаційна кампанія щодо СНПК.** Важливою складовою запобігання є належна інформація для всіх, включно з тими, хто може стати потенційними жертвами, а також потенційними кривдниками. Інформаційну кампанію щодо СНПК слід починати особливо в районі конфлікту та серед спільнот ВПО, які переміщуються з цих районів до інших. Із досвіду в інших місцях встановлено, що ті особи, які надають медичну допомогу та психосоціаль-

¹⁹ Інтеграція РРБ ООН 1325 та гендерних аспектів у командну структуру НАТО, Двостороння стратегічна командна директива 040-001 (Публічна версія), 17 жовтня 2017 р.

ну підтримку, є першими, з ким контактують потерпілі. Важливо, щоб усі групи цивільного населення в районі конфлікту, а також ВПО, знали про цих надавачів послуг. Постраждалому від конфлікту населенню слід знати про дії, які можуть становити СНПК. Інформаційну кампанію буде розроблено таким чином, щоб охопити усі верстви суспільства. Важливою буде трансляція кампанії в соціальних мережах, на телебаченні та в пресі. Знаменитості, українські або зарубіжні, які говоритимуть про СНПК, допоможуть знизити рівень стигми для інформування про випадки СНПК. Може розглядатися співробітництво з приватними бізнес структурами з метою збільшення масштабів кампанії. Буде корисно в 2018 році присвятити СНПК 16-денну кампанію активізму проти гендерно-зумовленого насильства. Вона надасть можливість висвітлити проблему в різних секторах та відкриє можливості для навчання. ЗМІ районного рівня також слід залучити до інформаційної кампанії.

- **Програми забезпечення засобами до існування для постраждалих від конфліктів громад.** Слід розпочати цілеспрямовані програми забезпечення засобами до існування для громад, які через конфлікт опинилися в умовах бідності та безробіття, зокрема для тих, хто перемістився з іншої сторони лінії зіткнення. Багато примусових сексуальних контактів може мати місце, коли економічний стан цивільного населення відчайдушний. Як довгостроковий захід, важливо починати програми забезпечення засобами до існування для громад в якості запобіжного засобу від СНПК.
- **Адаптація та розповсюдження індикаторів раннього попередження до контексту України.** Дії ООН спільно з ООН Жінки, УВКПЛ, Управлінням СПГС-СНК та Спеціальним Радником із запобігання геноциду розробили індикатори Раннього попередження – Раннього реагування²⁰. Ці індикатори можуть бути адаптовані до українського контексту та широко розповсюджені для використання серед надавачів послуг, цивільно-військових частин та місцевої адміністрації в постраждалих районах.
- **Навчання для неурядових та міжнародних організацій.** Неурядові організації відіграють важливу роль у просвітництві громад. Саме тому важливо, щоб агенції ООН, а також інші експертні групи взяли на себе відповідальність навчати неурядові й міжнародні організації та соціальних працівників забезпечувати запобігання.

Складова 3: Захист і реагування

За відсутності визнання проблеми для потерпілих від СНПК практично не існує спеціальних механізмів захисту та реагування. Більшість доступних послуг розроблені для потерпілих від насильства в сім'ї. Цих послуг замало для широких категорій населення, які вони охоплюють. Практично немає доступних послуг на іншій стороні лінії зіткнення та доступно мало інформації стосовно ситуації загального гендерно-зумовленого насильства. Проблема існує на двох рівнях: по-перше, відповідних послуг, передбачених у випадках гендерно-зумовленого насильства, недостатньо, по-друге, ті, що існують, недостатньо враховують сексуальне насильство. Наявні послуги функціонують за припущенням, що всі жертви – це жінки, і чоловікам дуже важко звернутися до цих послуг. Механізми перенаправлення наявні неповністю.

²⁰ Індикатори раннього реагування, див. за посиланням:
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MatrixEarlyWarningIndicatorsCSV_UNAction2011.pdf

За таких обставин рекомендовані такі заходи:

- **Формальне визнання проблеми.** Важливо, щоб уряд України шляхом обговорень, з узгодженими визначеннями та інструкціями, визнав СНПК специфічною категорією порушення, вчиненого на обох сторонах лінії зіткнення. Слід створити механізми перенаправлення в районах конфлікту, де розміщені групи ВПО. Для жертв та потерпілих необхідно зробити можливим доступ до послуг без страху та стигматизації.
- **Медична допомога.** Медична допомога має бути доступною для всіх жертв, без її зв'язку з повідомленням в правоохоронні органи. Як пояснювалося раніше, страх перед обов'язковим повідомленням може заважати потерпілим це робити. Потерпіла особа повинна також мати вибір: звернутися до державного надавача послуг чи до неурядової організації; конфіденційна медична допомога повинна надаватися всім потерпілим. Керівні вказівки ВООЗ щодо клінічного лікування потерпілих від зґвалтування підкреслюють, що постраждала особа має право на приватне життя та самовизначення, і не слід вживати жодних заходів без її згоди.²¹
- **Психологічна допомога.** Вона має вирішальне значення в підтримці потерпілих від СНПК. Її слід зробити доступною конфіденційно завдяки різноманіттю надавачів послуг, зокрема урядових та неурядових організацій. Ці послуги мають бути достатньо адаптивними, щоб приймати клієнтів – чоловіків і жінок. Психологічна допомога, яка надається потерпілим від катувань, та тим, хто був затриманий, має бути чутливою до можливого досвіду сексуального

²¹ Клінічне лікування потерпілих від зґвалтування – Розробка протоколів для застосування з біженцями та ВПО, друге видання

насильства.

- **Правова допомога.** Її слід зробити безкоштовно доступною для потерпілих від СНПК через урядову систему безоплатної правової допомоги. Таких потерпілих необхідно включити до переліку осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу від уряду.
- **Зв'язок між цивільним населенням та військовими.** Здійснюється багато зусиль, спрямованих на зміцнення відносин довіри між військовими та цивільними особами, і це є схвальним. Разом із цими зусиллями слід суворо дотримуватися норм МГП. Необхідно забезпечити, щоб дотримувалася обов'язкова відстань від шкіл та лікарень, і збройний персонал за будь-яких умов не повинен входити до школи чи лікарні.
- **Захист молоді та дітей через освіту.** Пропонується, щоб Міністерство освіти вдосконалило сексуальне просвітництво для підлітків та молоді та розробило творчий та неупереджений навчальний план. Вони повинні мати можливість вивчити ризики, а також заходи щодо самозахисту у випадку сексуальних контактів. Важливо, що просвітництво допомагає дітям та молоді зрозуміти поняття згоди та бути здатними розпізнати насильство. Також для підлітків має існувати можливість перенаправлення до послуг психологічної підтримки.
- **Реабілітаційні програми для потерпілих.** Важливо мати комплексну програму для потерпілих, незалежно від судового процесу. Ця програма має містити короткострокову підтримку, таку як медична допомога, психологічна допомога, юридична допомога, притулок та підтримка в працевлаштуванні та реінтеграції в суспільство.
- **Зміцнення наявних «гарячих» ліній та реагування на типові прояви.** «Гарячі» лінії використовуються в Україні в якості засобу надання допомоги потерпілим від різних форм насильства, зловживань та загроз, зокрема від насильства в сім'ї, насильства стосовно жінок, торгівлі людьми, а іноді також від внутрішньовідомчого зловживання владою та інших видів переслідування. Надзвичайно важливо підвищити інформованість надавачів цих послуг «гарячої» лінії, незалежно від того, чи є вони державними або неурядовими організаціями.
- **Координація.** Це основний фактор стратегій ефективного захисту та використання ресурсів найкращим можливим чином. Механізми координації мають важливе значення як на національному, так і на обласному рівні для забезпечення ефективної реалізації. Як зазначалося вище, такі цілі щодо механізму є невід'ємною частиною формального схвалення стратегії.
- **Ефективний механізм перенаправлення.** Ефективний механізм перенаправлення є основним фактором відповідного реагування на будь-яку форму ґендерно-зумовленого насильства. Він має бути конфіденційним, неупередженим та доступним для потерпілих від такого насильства. Такі шляхи перенаправлення в традиційних гуманітарних надзвичайних ситуаціях належать до компетенції субкластера з питань ГЗН або кластера з питань захисту. Субкластер з питань ГЗН присутній в постраждалих від конфлікту районах, проте, вони орієнтовані переважно на жінок, тоді як чоловіки також можуть бути жертвами сексуального насильства в умовах конфлікту. Використання наявних механізмів – це ефективний шлях розробки заходів реагування без необхідності створювати додатковий механізм. Рекомендується, щоб такий механізм перенаправлення щодо СНПК був розроблений в рамках субкластера з питань ГЗН або будь-якого іншого наявного механізму перенаправлення.

Складова 4: Доступ до правосуддя для жертв та потерпілих

На цей момент, оскільки СНПК не визнається як проблема і розуміється лише як зґвалтування, майже не існує шляхів для пошуку правосуддя та притягнення винних до відповідальності. Чинна правова система не підходить для переслідування різних типів СНПК та не пристосована до ситуації конфлікту. Повідомлення про гендерно-зумовлене насильство будь-якого типу вважається табу, а правова система не підтримує жертв таким чином, щоб дати їм можливість повідомити про насильство. Загальна довіра до судової системи є низькою, і небагато людей звертається до системи правосуддя

щодо вирішення своїх проблем. Проблеми ставлення також утримують правоохоронні органи від розслідування випадків гендерно-зумовленого насильства. Системі не вистачає технічних можливостей і вона потребує кращих ресурсів, щоб упоратися з робочим навантаженням, з яким вона стикається. Пересічні люди не вважають систему такою, яка діє без корупції.

Як описано в попередньому розділі щодо правових рамок, закони не мають можливості боротися із ситуацією конфлікту з огляду на обмежену сферу визначення та вимог до надання доказів. Медичні докази вважаються необхідними для кримінального переслідування злочину зґвалтування, що часто унеможлиблює розслідування у ситуації конфлікту, переміщення та позбавлення свободи. Розуміння правосуддя та відповідальності обмежується лише судовим переслідуванням.

З огляду на ситуацію, пропонуються такі заходи:

▪ **Документування випадків СНПК**

– надзвичайно важливо реагувати на СНПК та документувати його на комплексній основі з максимально детальною інформацією, використовуючи єдину методологію. Як обговорювалося раніше, документування повинне ґрунтуватися на інформованій згоді потерпілої особи. Тут важливо відзначити, що необхідно НЕ створити базу даних інформації, а заохотити повідомляти та дати потерпілим можливість обрати суб'єкта, з яким вони почуваються найбільш комфортно, щоб повідомити про випадок. Важливіше, дотримуватися спільного розуміння концепції та використовувати однакову методологію, аніж намагатися централізувати інформацію.

- **Запит на добровільне подання справ до судового процесу.** Як зазначалося раніше, у сучасних умовах неможливо кримінально переслідувати різні типи СНПК, однак інформацію збиратимуть кілька суб'єктів. Як тільки будуть внесені зміни до законодавства та вжиті необхідні заходи, усіх, хто бажає звернутися до суду, буде поінформовано публічно. Такі звернення

будуть добровільними. Широко розповсюдять інформацію і створять конфіденційну систему для потерпілих, які звертатимуться з повідомленнями про випадки.

- **Програма відшкодування для жертв та громад:** у процесі реалізації стратегії важливо обговорити та розробити програми відшкодування для жертв та громад.
- Спираючись на принципи, викладені в Директивній записці ГС щодо відшкодувань, слід розпочати дискусію щодо розробки програм відшкодування для жертв СНПК. Вона може мати зв'язок із більш широким процесом правосуддя перехідного періоду та іншими формами порушень, від яких постраждали протягом конфлікту або іншим чином. Програми відшкодувань часто ініціюють комісії зі встановлення правди, які проводять докладні обговорення та збирають інформацію в процесі встановлення правди (наприклад, у Південній Африці, Гватемалі, Перу), однак у багатьох випадках така діяльність не підлягала відповідальності зазначених комісій (наприклад, в Аргентині, Бразилії та Німеччині).
- Для України буде доцільно провести консультації з постраждалими громадами, громадянським суспільством та експертами, перш ніж приймати рішення щодо формату та досягти найкращого рішення для українського контексту. Важливо звернути увагу, що рекомендується ініціювати програми відшкодування для підтримки потерпілих якомога швидше до настання моменту, коли завдана шкода стане непоправною. Завершення конфлікту або мирні угоди не є передумовою для програм відшкодування. Рекомендується, щоб Уряд України ініціював програму для потерпілих від СНПК разом з програмами для потерпілих від інших форм правопорушень. Судове переслідування злочину також не є важливою умовою для відшкодування, і в цьому контексті необхідно поважати волю потерпілих. Для України важливо розглянути комплексну програму, яка чітко визначає процес визначення та підтвердження бенефіціарів таких програм.
- **Внесення змін у національне законодавство згідно з міжнародним правом.** Як вже зазначалося, законодавство України не сумісне з міжнародним правом і не має можливості ефективно розслідувати сексуальне насильство, особливо в умовах конфлікту. Важливо внести зміни до чинного законодавства, таким чином забезпечивши розслідування випадків СНПК без нереалістичних очікувань з точки зору наявних доказів та визначення. Це одне з міжнародних зобов'язань України. Прискорення процесу сприятиме прагненню до правосуддя для жертв сексуального насильства. Доповідь УВКПЛ надає конкретні рекомендації щодо статей кримінального кодексу та доказового права, куди потрібно внести зміни для забезпечення ефективного переслідування сексуального насильства, зокрема в умовах конфлікту.²² Використання цих рекомендацій сприятливо впливатиме на процес реформування законодавства. Важливо визначити термін «зґвалтування» відповідно до міжнародного визначення, врахувати елемент примусу та заохотити суди використовувати інші форми доказів, такі як свідчення жертв та свідків, фізичні докази з місця злочину та документальні докази, аніж покладатися лише на імунобіологічний тест та судово-медичну експертизу тіла жертви.
- **Зміцнення спроможності правоохоронних органів для роботи з випадками СНПК.** З моменту внесення змін до законодавства до настання змін у ставленні до правоохоронних органів - це тривалий процес. Досвід показує, що потрібно багато часу для зміни упереджень та стереотипів, що перешкоджають доступу потерпілих. Доцільно розпочати роботу з розвитку

²² Деякі з цих рекомендацій було враховано при внесенні змін до Кримінального кодексу в грудні 2017 року.

потенціалу та приділити особливу увагу зміні стереотипних уявлень. Слід оприлюднити інструкції для всіх правоохоронних органів щодо того, як слід розслідувати СНПК, жорстоке поводження та катування, спираючись на Стамбульський протокол та протокол з документування та розслідування СНПК.²³

- **Переслідування СНПК.** Після внесення змін до законодавства, що стосуватимуться СНПК, слід обговорити питання про те, чи варто здійснювати судове переслідування за СНПК у спеціалізованих судах чи можливо це робити в рамках чинної судової системи. Судовий процес має містити ґендерно чутливі заходи, такі як свідчення по відео, присутність довіреної особи під час перехресного допиту.

²³ Керівництво з ефективного розслідування та документування катування та іншого жорстокого, нелюдського або принизливого поводження або покарання, широко відоме як Стамбульський протокол, є першим набором міжнародних рекомендацій з документування катування та його наслідків. 1999 року він став офіційним документом Організації Об'єднаних Націй. Докладну інформацію див. за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>. Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту див. за посиланням: http://www.president-ksgov.net/repository/docs/PSVI_protocol_web_3.pdf

Постраждалі особи мають право на здійснення правосуддя згідно з міжнародним правом

Шлях до здійснення правосуддя може набувати різних форм:

Кримінальне переслідування

Національні, регіональні та міжнародні суди можуть засуджувати осіб, які несуть кримінальну відповідальність за свої дії, та виносити їм покарання.

Приклад:

У 2016 році суд Гватемали засудив двох колишніх військовослужбовців, які вчинили злочини сексуального та гендерно-зумовленого характеру проти корінних жінок Кекчі. Це було першим переслідуванням за сексуальне рабство в національному суді, застосовуючи міжнародне кримінальне законодавство.

Комісії правди

Комісії правди повідомляють про порушення прав людини у минулому, часто приймаючи заяви і проводячи громадські слухання з жертвами та винуватцями скоєних злочинів.

Приклад:

У 2015 році Комісія правди Канади повідомила про систему шкіл-інтернатів в країні для дітей корінних народів, яка відокремлювала дітей від своїх сімей для знищення культури корінного населення. Доповідь відображала зв'язок між теперішнім насильством проти корінних жінок з факторами ризику, такими як расизм та бідність, що стало спадщиною шкіл-інтернатів.

Репарації

Репарації включають компенсацію, реституцію майна, фізичну та психологічну реабілітацію жертв, а також реформи, спрямовані на недопущення повторних правопорушень.

Приклад:

Закон Колумбії про права жертв та реституцію землі надає допомогу та відшкодування жертвам довготривалого конфлікту країни. Закон 2011 року передбачає спеціальні заходи щодо захисту прав жінок та надає жінкам, що очолюють домогосподарства, пріоритетний доступ до повернення землі, кредитування, освіти та професійної підготовки, а також субсидій.

2. Часові рамки для реалізації стратегії

З огляду поєднання короткотермінових та довготермінових цілей, стратегія розділяє запропоновані заходи на три етапи та чотири основні компоненти на період семи років сталої та систематичної діяльності. Цей процес зробить можливою комплексну та повноцінну діяльність із запобігання та вирішення проблем СНПК.

Рекомендовано дотримуватися такого порядку, розділеного на три етапи:

- **Перший етап: Підготовка та створення передумов**

Перший етап приділятиме увагу кращому розумінню проблеми в різних секторах та визначення відповідних суб'єктів, які будуть попереджати та протидіяти СНПК. Протягом цього періоду очікується, що різні сектори зможуть обговорити та зрозуміти проблему, визначити суб'єктів у кожному секторі та встановити чіткі функції та обов'язки. Також протягом цього етапу варто здійснити картування доступних ресурсів, щоб скористатися ними усіма наявними.

- **Другий етап: Реалізація та діяльність, 3 роки**

Протягом цього етапу очікується, що і Уряд, і громадянське суспільство зможуть інтегрувати аспекти СНПК у свої системи реагування. Сектор безпеки введе заходи адміністративного покарання проти тих, хто відповідальний за скоєння СНПК. Запобіжні заходи зосереджуватимуть увагу на підвищенні обізнаності всіх верств суспільства, особливо в зоні конфлікту.

- **Третій етап: Об'єднання, 2 роки**

Цей етап спиратиметься на два попередні етапи, та передбачає, що Україна матиме належні судові механізми, щоб забезпечити притягнення до відповідальності за минулі злочини СНПК. На цьому етапі розроблять та виконають комплексні програми відшкодування для потерпілих від СНПК.

Важливо розуміти, що етапи не зосереджуються цілком на одній конкретній складовій стратегії, але всі складові взаємопов'язані, й робота над однією з них обов'язково підтримує іншу та пов'язана з нею.

Додаток 1. Дорожня карта

Компоненти СНПК	Захід	Складова НПД 1325
Розуміння СНПК	Прийняття визначення та визнання СНПК	Діяльність із підтримки та захисту миру
	Стандартні процедури щодо встановлення та документування СНПК	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Виготовлення інформаційних матеріалів	Запобігання конфлікту та насильству
	Багатосекторальна освітня та навчальна програма	Запобігання конфлікту та насильству
	Проведення дослідницької діяльності	Запобігання конфлікту та насильству
Запобігання	Адміністративні інструкції щодо СНПК для збройних сил та органів безпеки	Запобігання конфлікту та насильству
	СОП для адміністративних інструкцій	Запобігання конфлікту та насильству
	Включення СНПК до кодексу поведінки сектору безпеки та оборони	Запобігання конфлікту та насильству
	Перегляд навчального плану для включення питань СНПК	Запобігання конфлікту та насильству
	Навчання працівників сил безпеки та оборони з питань СНПК	Запобігання конфлікту та насильству
	Інформаційна кампанія	Запобігання конфлікту та насильству
	Зміцнення потенціалу неурядових та міжнародних організацій	Запобігання конфлікту та насильству
	Адаптація індикаторів раннього попередження	Запобігання конфлікту та насильству
	Програми забезпечення засобами до існування для громад поблизу лінії зіткнення та ВПО	Запобігання конфлікту та насильству

Захист і реагування	Ефективний механізм перенаправлення	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат**
	Медична допомога	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Психологічна допомога	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Юридична допомога	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Цивільно-військова координація (ЦВК)	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Зміцнення наявних «гарячих» ліній та реагування на нові типові прояви	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Захист молоді та дітей шляхом надання сексуального просвітництва	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Реабілітаційні програми для потерпілих	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Механізм координації	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
Доступ до правосуддя для потерпілих	Документування випадків	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Юридична допомога потерпілим	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Відкритий процес добровільного подання справ до суду	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат
	Програма відшкодування	Діяльність з підтримки та миробудування
	Внесення змін до національного законодавства	Запобігання конфлікту та насильству/захист
	Побудова потенціалу правоохоронних органів та суддів	Запобігання конфлікту та насильству
	Кримінальне переслідування СНПК	Захист постраждалих від конфлікту жінок та дівчат

Основні суб'єкти виконання стратегії:

- Міністерство внутрішніх справ
- Національна поліція
- Державна прикордонна служба
- Національна гвардія
- Міністерство оборони
- Генеральний штаб Збройних Сил України
- Міністерство соціальної політики
- Міністерство юстиції
- Координаційний центр надання безкоштовної правової допомоги
- Міністерство охорони здоров'я
- Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб
- Міністерство освіти та науки
- Міністерство закордонних справ
- Міністерство молоді та спорту
- Міністерство інформаційної політики
- Служба безпеки України
- Генеральна прокуратура України
- Національна академія прокуратури
- Судова система
- Верховна Рада України
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
- Уповноважений Президента України із прав дітей
- Державна судова адміністрація
- Національна школа суддів України
- Обласні державні адміністрації
- Органи місцевої влади
- Неурядові організації

** Оскільки є постраждалі як чоловіки, так і жінки, можливо, буде необхідно змінити формулювання.

Додаток 2. Необхідні документи:

Це перелік документів, які використовувалися під час підготовки стратегії та будуть корисними для її реалізації.

1. Чинна нормативно-правова база – національна та міжнародна.
2. МПК (2005) Керівні вказівки із заходів щодо гендерно-зумовленого насильства в гуманітарних обставинах.
3. Приділення особливої уваги запобіганню сексуальному насильству та реагуванню на нього в надзвичайних ситуаціях; Всесвітня організація охорони здоров'я – ВООЗ (2007).
4. Рекомендації з етики та безпеки для дослідження, документування та моніторингу сексуального насильства в надзвичайних ситуаціях.
5. Міжнародні протоколи з документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту – два видання.
6. Дії ООН: Індикатори раннього попередження сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, підготовлені Діями ООН стосовно сексуального насильства в збройному конфлікті.
7. Наказ Міністерства оборони № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» від 23.03.2017.
8. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, 3 березня 2017 року – Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок.
9. Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р., Україна.
10. План дій Міністерства оборони з питань виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на 2018 рік.
11. План заходів Міністерства внутрішніх справ України щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року.

Додаток 3. Докладний аналіз чинної міжнародної та національної нормативно-правової бази (Витяг з доповіді УВКПЛ опублікованій у лютому 2017 року²⁴)

Сексуальне та ґендерно-зумовлене насильство - це широко розповсюджене порушення прав людини

Кожен може потерпати від насильства, але нерівноправні владні відносини та вкорінені ґендерні нерівності мають непропорційно високий вплив на жінок і дівчат.

Таке насильство особливо поширене в часи небезпеки чи конфлікту, а також у режимах, де є труднощі з доступом до правосуддя.

2 мільярди
Людей
у **35**

Країнах та регіонах страждають від нестабільності, конфлікту та насильства.

Джерело: Світовий Банк

²⁴ Повну доповідь дивіться за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf

Відповідно до міжнародного права, акти сексуального насильства тягнуть за собою відповідальність держави, відповідальність всіх сторін конфлікту, а також індивідуальну кримінальну відповідальність²⁵. Відповідно до звичаєвого міжнародного права²⁶, зґвалтування та інші форми сексуального насильства заборонені як під час міжнародних, так і під час неміжнародних збройних конфліктів²⁷. Стаття 3 спільна для чотирьох Женевських конвенцій заборонено «насилля над життям та особистістю», у тому числі жорстоке поводження та катування і «наругу над людською гідністю», що включає в себе і сексуальне насильство²⁸. Римський статут Міжнародного кримінального суду – це перший міжнародний документ, в якому чітко визначені різні форми сексуального насильства як такі, що становлять основу злочинів проти людяності та воєнних злочинів, які вчиняються під час міжнародних та неміжнародних конфліктів. Вони включають в себе зґвалтування²⁹, сексуальне рабство³⁰, примус до проституції³¹, примусову вагітність³², примусову стерилізацію³³ та інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості³⁴. В таких випадках злочинець вчиняє акт сексуального характеру проти особи або змушує іншу особу взяти участь у такому акті шляхом застосування сили або погроз силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, перебуванням під вартою, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або нездатністю особи дати згоду, яка б виражала її справжню волю³⁵. Акти сексуального характеру не обмежуються фізичним насильством і можуть навіть не включати в себе фізичного контакту, наприклад, коли мова йде про примусове оголення чи примус дивитися на акт сексуального характеру³⁶.

Відповідно до міжнародної судової практики сексуальні та гендерно-зумовлені злочини можуть

²⁵ Статут Міжнародного кримінального суду, Стаття 25(3) (особиста кримінальна відповідальність) та Стаття 28 (відповідальність командирів та інших начальників).

²⁶ Хенкартс, Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне право, Книга II, правила 93, 94, 134 та 156.

²⁷ Заборона здійснення «наруги над людською гідністю», «насильства над життям та особистістю, зокрема вбивств всіх видів, завдання каліцтва, жорстокого поводження та катування» визнається Додатковими протоколами I та II, а також у Статті 3, що є спільною для всіх чотирьох Женевських конвенцій та є основоположною гарантією для цивільного населення та осіб, які припинили активну участь у бойових діях (hors de combat). Стаття 75 Додаткового протоколу I встановлює, що ця заборона, зокрема, стосується «приниження та принизливого поводження, примусу до проституції та будь-яку форму непристойного посягання», тоді як стаття 4 Додаткового протоколу II спеціально додає «зґвалтування» до цього переліку. Стаття 27 Четвертої Женевської конвенції визначає, що до всіх осіб під захистом «завжди потрібно ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-яких актів насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу. Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примусу до проституції чи будь-якої форми непристойного нападу».

²⁸ Конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих збройних силах, Женева, 12 серпня 1949 року. Коментар 2016 року Статті 3: Конфлікти неміжнародного характеру. Пункт 696. Докладну інформацію див. за посиланням: <https://ihl.databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4825657B0C7E6BF0C12563CD002D6B0B>

²⁹ Римський статут, Стаття 8(2)(e)(vi) зґвалтування як воєнний злочин, складові якого визначені таким чином: (1) Злочинець зазіхнув на тіло особи вчинком, в результаті якого мало місце проникнення, навіть найбільш незначне, до будь-якої частини тіла постраждалої особи статевим органом злочинця, або до анального чи генітального отвору постраждалої особи будь-яким предметом або будь-якою частиною тіла; (2) вторгнення, скоєне силою або загрозою сили чи примусу, такими як страх насильства, примус, утримання, психологічне пригнічення чи зловживання владою стосовно такої особи іншою особою, або зловживанням примусовими обставинами, або вторгнення, скоєне стосовно особи, нездатної дати справжню згоду.

³⁰ Римський статут, Стаття 7(1)(g)-2.

³¹ Римський статут, Стаття 7(1)(g)-3.

³² Римський статут, Стаття 7(1)(g)-4.

³³ Римський статут, Стаття 7(1)(g)-5.

³⁴ Римський статут, Стаття 7(1)(g)-6 встановлює сексуальне насильство як злочин проти людяності, що включає пункти: 1. Злочинець здійснив акт сексуального характеру проти однієї чи більше осіб або примусив одну або більше осіб до участі в одному або більше актів сексуального характеру силою або за допомогою погроз застосування сили або примусу, наприклад, викликаним страхом насильства, фізичним примусом, утриманням під вартою, психологічним тиском чи зловживанням владою проти такої особи чи осіб або іншої особи, або скориставшись примусовим середовищем чи неможливістю такої особи або осіб надати справжню згоду. 2. Такий вчинок мав тяжкість, порівнянну з іншими правопорушеннями, передбаченими пунктом 1(g) статті 7 Статуту. 3. Злочинець усвідомлював фактичні обставини, якими визначається тяжкість дій.

³⁵ Правило 70 з Правил процедур та доказів МКС описує принципи наведення доказів у випадках сексуального насильства. Не можна припускати згоду з будь-яких слів або поведінки жертви, якщо сила, погроза застосування сили або примусу або зловживання примусовим середовищем позбавляють потерпілого здатності дати добровільну та справжню згоду. Аналогічно, не можна припускати згоду з будь-яких слів або поведінки жертви, якщо жертва була неспроможна дати справжню згоду, або з підстави мовчання чи відсутності опору. До цього належать, наприклад, випадки, коли жертва бере участь в актах сексуального характеру внаслідок страху перед насильством, примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою.

³⁶ Міжнародний кримінальний суд. Програмний документ щодо сексуальних та гендерно-зумовлених злочинів. Червень 2014 р. Див. за посиланням: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes-June-2014.pdf>

становити акти геноциду або інші акти злочинів проти людства, чи воєнні злочини, як-от катування, каліцтво, переслідування, нелюдські акти та наругу над людською гідністю³⁷.

За вчинення злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, Римський статут передбачає різні форми відповідальності, у тому числі відповідальність командирів та начальників³⁸. Відповідно до статті 25 Римського статуту, особа несе індивідуальну відповідальність та підлягає покаранню, якщо вона здійснює такий злочин індивідуально, спільно з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає така особа кримінальній відповідальності; якщо вона наказує, підбурює або спонукає інших осіб вчинити такий злочин, коли такий злочин дійсно вчиняється або має місце замах на цей злочин, або якщо вона допомагає, підбурює або будь-яким іншим чином сприяє скоєнню цього злочину. Відповідно до статті 28, військовий командир або особа, яка ефективно діє в якості військового командира, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, якщо такий військовий командир або така особа знали або повинні були знати, що сили, які перебувають під його командуванням, здійснювали або мали намір здійснити такі злочини, і якщо такий військовий командир або така особа не вжили усіх необхідних і розумних заходів в рамках його повноважень для запобігання або припинення їх, або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування і кримінального переслідування. Це стосується всіх сторін конфлікту в Україні.

Україна є учасницею низки міжнародних документів в сфері прав людини, які прямо забороняють сексуальне насильство, а саме Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (Статті 7, 9, 10) та Конвенції про права дитини. Загальна Рекомендація 30 Комітету з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок прямо підкреслює зобов'язання держави запобігати, розслідувати та притягати до відповідальності за сексуальне насильство. Крім того, Україна також є учасницею низки конвенцій Ради Європи, які мають відношення до даної теми. Це Конвенція Ради Європи про захист прав та основоположних свобод людини (1950 р.), ратифікована у 1997 році, Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми (СЕТ197), ратифікована у 2010 році, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (СЕТ201), ратифікована у 2012 році та Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цим явищем (СЕТ210), підписана Україною в 2011 році, але ще не ратифікована³⁹.

Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду у 2000 році, але досі його не ратифікувала. У 2001 році Конституційний Суд України встановив, що положення Статуту суперечать Конституції України⁴⁰. Однак, 9 квітня 2014 року Уряд України зробив заяву про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, які, вірогідно, мали місце на території України у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року (події на Майдані). 8 вересня 2015 року Уряд України визнав юрисдикцію Суду у справах щодо злочинів, які, як стверджується, були скоєні на території України після 20 лютого 2014 року. Відповідні заяви було зроблено відповідно до статті 12(3) Римського Статуту, яка дозволяє державі, що не є учасницею Статуту, визнавати юрисдикцію Суду. Після цих заяв Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду проводить попередній розгляд, який охоплює всі злочини, скоєні після 20

³⁷ Див. Статті 7(1)(f), 7(1)(h), 7(1)(k), 8(2)(a)(ii), 8(2)(b)(x), 8(2)(b)(xxi), 8(2)(c)(i) та 8(2)(c)(ii) Римського статуту.

³⁸ Стаття 25 (3) Римського статуту та Стаття 28 Римського статуту

³⁹ Див. за посиланням: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm>

⁴⁰ 2 червня 2016 року Верховна Рада України прийняла зміни до Конституції України щодо судової системи. Зміни (стаття 124 (б)) дозволяють Україні ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду, хоча це призвело до відстрочки набрання цим положенням чинності на три роки. Зміни набрали чинності 30 вересня 2016 року.

лютого 2014 року⁴¹.

Національне законодавство та правова практика кримінального переслідування сексуального насильства в Україні є достатньо обмеженими та не відповідають міжнародним стандартам та практиці.⁴² Національне законодавство не містить чіткого визначення ґендерно-зумовленого та (або) сексуального насильства. Стаття 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає поняття «сексуальних домагань» як дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Особа, яка постраждала від сексуальних домагань, має право на відшкодування матеріальних збитків через суд, але цей акт не визнається кримінальним злочином, і відповідного покарання за його вчинення не передбачено.

У національному законодавстві та судовій практиці зґвалтування визначається як статеві зносини між особами протилежної статі проти волі жертви, поєднане з застосуванням фізичного насильства, погрози насильством або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Це визначення не охоплює зґвалтування між особами однієї статі. Тому окрім випадків, коли злочинцем є жінка, чоловіки та хлопчики не можуть вважатися жертвами цього злочину. До того ж, поняття «безпорадний стан» потерпілої особи тлумачиться слідчими та судами в обмежувальний спосіб, оскільки воно не включає в себе обставини, які характеризуються примусом, або неспроможністю потерпілої особи дати згоду, яка б виражала її справжню волю, що є вкрай важливим в умовах збройного конфлікту⁴³.

Кримінальний кодекс України містить п'ять статей, які стосуються сексуального насильства: зґвалтування (стаття 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (стаття 154), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (стаття 155) та розбещення неповнолітніх (стаття 156). Статті 152, 153, 155 та 156 застосовуються незалежно від відносин, у яких перебувають злочинець та жертва. Стаття 154 застосовується тільки до випадків, коли жертва матеріально або службово залежна від злочинця; це рідко застосовується до сексуального насильства в умовах конфлікту. Стаття 156 застосовується тільки у випадках, коли жертва молодше 16 років. Кримінальним кодексом також передбачені злочини, пов'язані із сексуальною експлуатацією та примусовою вагітністю, але лише в контексті торгівлі людьми (стаття 149), що обмежує сферу застосування відповідних положень. В залежності від обставин перераховані вище злочини можуть каратися позбавленням волі на строк від трьох до 15 років.

У Кримінальному кодексі є дві статті, які можуть безпосередньо застосовуватися до випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Частиною першою статті 433 передбачено кримінальну відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій, яке може включати в себе сексуальне насильство; такий злочин карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Статтею 438 передбачається кримінальна відповідальність за порушення

⁴¹ 25 квітня 2014 року Прокурор Міжнародного кримінального суду відкрив попередній розгляд подій на Майдані. Попередні висновки припускають, що злочини, що мали місце під час цих подій, можуть не підлягати юрисдикції Суду. Див. Міжнародний кримінальний суд. Докладну інформацію див. Доповідь з попереднього розгляду (2015), пункти 97, 98 та 101.

⁴² Доповідь УВКПЛ щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом в Україні, лютий 2017 року

⁴³ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30 травня 2008 року «Про судову практику у справах про злочини проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканності особи», пункт 5. Стан жертви має бути визнаний безпомічним через її неповноліття або похилий вік, фізичну або психічну інвалідність, хворобу чи непритомність або інші причини, через які вона не могла розуміти характер та значення вчинених з нею дій або не могла чинити опір.

законів та звичаїв війни, яке включає в себе жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (що, в свою чергу, може охоплювати і сексуальне насильство); цей злочин карається позбавленням волі на строк від восьми до 12 років.

Основна увага у Кримінальному кодексі України приділяється індивідуальній кримінальній відповідальності за фізичне скоєння злочину або пособництво, підбурювання чи інше сприяння у скоєнні злочину. У статтях 426 (бездіяльність військової влади – неприпинення злочину або не-направлення повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення або інша бездіяльність з боку військової службової особи, якщо це спричинило тяжкі наслідки) та 4261 (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) також передбачають відповідальність командування, яка включає в себе складові відповідальності за бездіяльність та має особливе значення в контексті збройного конфлікту. Однак, положення цих статей переважно застосовуються тоді, коли командири вчиняють злочини проти своїх підлеглих, і не часто застосовуються до дій проти цивільного населення.

Додаток 4. Перелік резолюцій Ради Безпеки ООН щодо запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, та реагування на нього⁴⁴

Запобігання та реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

1820 (2008)	1888 (2009)	1960 (2010)	2106 (2013)
Короткий огляд			
Визначає сексуальне насильство як тактику війни та загрозу міжнародному миру та безпеці, що вимагає вживання заходів реагування.	Закликає до активізації зусиль, направлених на припинення сексуального насильства в умовах конфлікту, шляхом запровадження посади Спеціального представника Генерального Секретаря та створення команди експертів із питань верховенства права та сексуального насильства в умовах конфлікту, направлення спеціалістів та удосконалення координації між зацікавленими особами, задіяними у вживанні заходів проти сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.	Створює механізм контролю та повідомлення про випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.	Зосереджує увагу на відповідальності злочинців за вчинення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом; наголошує на політичних і економічних правах і можливостях жінок.

⁴⁴ Повний перелік резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки див. за посиланням: <http://wps.unwomen.org/resolution/>

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Наголошує на тому, що сексуальне насильство як тактика війни може призвести до загострення конфлікту та може перешкоджати відновленню міжнародного миру та безпеки ▪ Стверджує, що сексуальне насильство є військовим злочином, злочином проти людяності та елементом геноциду ▪ Посилює заборону амністії для таких злочинів ▪ Закликає до встановлення більш суворої та чіткої керівних вказівок для миротворців ООН щодо запобігання сексуальному насильству по відношенню до населення ▪ Закликає до більш систематизованих та регулярних звітів із даного питання ▪ Підкреслює важливість участі жінок в усіх процесах, які мають відношення до припинення сексуального насильства в умовах конфлікту, включаючи їхню участь у мирних перемовинах <p>Представлено США, 2008</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Закликає до призначення Спеціального представника Генерального Секретаря з питань сексуального насильства в умовах конфлікту з метою забезпечення керівництва та координації реагування ООН на сексуальне насильство ▪ Сприяє Програмі дій ООН щодо підтримки роботи Спеціального представника ▪ Закликає Радників із питань захисту жінок (РПЗЖ) бути присутніми в миротворчих місіях через високий рівень сексуального насильства ▪ Створює групу швидкого реагування, до складу якої входять експерти з питань верховенства права, мета якої – швидко реагування на виникнення ситуацій сексуального насильства з метою боротьби з безкарністю ▪ Звертається з проханням до Головного Секретаря розробити в терміновому порядку конкретні пропозиції щодо поліпшення контролю та звітності щодо конфліктів, пов'язаних із сексуальним насильством ▪ Надає повноваження Генеральному секретарю представляти щорічну доповідь щодо реалізації резолюції 1820, включаючи інформацію про сторони збройного конфлікту, які обґрунтовано підозрюються в скоєнні сексуального насильства <p>Представлено США, 2009</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Закликає Генерального Секретаря сформувати список та включити у нього детальну інформацію про сторони збройного конфлікту, які підозрюються в скоєнні або несуть відповідальність за акти зґвалтування або інші форми сексуального насильства у своїх щорічних доповідях відповідно до резолюцій 1820 та 1888 ▪ Звертається з проханням до Генерального Секретаря створити механізми нагляду, аналізу та звітності щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом ▪ Підтверджує намір Ради Безпеки розглянути критерії цілеспрямованих санкцій, що мають відношення до актів зґвалтування та інших форм сексуального насильства ▪ Закликає сторони збройного конфлікту взяти на себе та реалізувати конкретні, із встановленими термінами зобов'язання по боротьбі з сексуальним насильством ▪ Закликає держави-члени залучати більшу кількість жінок-військових та жінок-поліцейських до миротворчої діяльності та забезпечити весь військовий та поліцейський персонал належною підготовкою для запобігання та реагування на сексуальне та гендерне насильство <p>Представлено США, 2010</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Стверджує, що сексуальне насильство може призвести до загострення та подовження збройного конфлікту та перешкоджати відновленню миру та безпеки ▪ Підкреслює участь жінок як таку, що є життєво-важливою у процесах запобігання, захисту та реагування ▪ Привертає увагу до комплексної стратегії відправлення правосуддя під час перехідного періоду, включаючи заходи юридичного та неюридичного характеру ▪ Закликає до систематизованого контролю над ситуацією, до дослідження та застосування цілеспрямованих санкцій ▪ Звертається з проханням до Генерального Секретаря та організацій ООН надати допомогу національним органам влади у підвищенні ефективності участі жінок у пост-конфліктних процесах, включаючи процеси демобілізації, роззброєння та реінтеграції, реформу сектора безпеки та судову реформу Представлено Сполученим Королівством, 2013
---	---	--	--

Ресурси:

- ООН Жінки У ФОКУСІ – Жінки, Мир та Безпека (<http://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-peace-security>)
- Збірник матеріалів ООН Жінки з питань жінок, миру та безпеки (<http://www.unwomen.org/ru/digital-library/publications/2012/10/un-women-sourcebook-on-women-peace-and-security>)
- www.stoprapienow.org
- <http://wps.unwomen.org/about/>

Додаток 5. Глосарій термінів⁴⁵

* Роз'яснення

Глосарій не має жодних правових наслідків і слугуватиме довідковим інструментом для стратегії запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом (СНПК). Терміни «жертва» та «постраждала особа» використовуються взаємозамінно, посилаючись на контекст та наслідки для осіб, які постраждали.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, стосується окремих випадків або типових проявів практики сексуального насильства, тобто зґвалтування, сексуального рабства, примусової проституції, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-якої іншої форми сексуального насильства порівняної тяжкості, скоєних проти жінок, чоловіків, дівчат чи хлопців. Такі окремі випадки або типові прояви виникають у конфліктних або постконфліктних ситуаціях або інших небезпечних ситуаціях (наприклад, політичне протистояння). Вони також мають безпосередній або непрямий зв'язок з самим конфліктом або політичним протистоянням, тобто часовий, географічний та/або причинно-наслідковий зв'язок. Крім міжнародного характеру ймовірних злочинів (що, залежно від обставин, можуть являти собою воєнні злочини, злочини проти людяності, акти катувань або геноциду), зв'язок з конфліктом може бути очевидним зважаючи на профіль та мотивацію кривдника, профілю жертви, атмосфери безкарності/ослабленої спроможності держави, транскордонних аспектів та/або того факту, що вони порушують умови угоди про припинення вогню⁴⁶.

Гендерно-зумовлене насильство

Загальний термін, який визначає насильство, спрямоване проти особи або те, яке непропорційно впливає на особу на основі її фактичної або сприйнятої гендерної ідентичності. Термін «гендерно-зумовлене насильство» в першу чергу використовується для того, щоб підкреслити той факт, що структурні, гендерно-зумовлені нерівноправні владні відносини у всьому світі підвищують загрозу скоєння множинних форм насильства щодо жінок та дівчат. Воно включає в себе дії, які завдають фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання, загрози скоєння таких дій, примус та інші види позбавлення свободи, незалежно від того, чи відбуваються ці дії в суспільному чи приватному житті. У той час, як жінки та дівчата непропорційно страждають від ГЗН, його можуть також скоювати проти чоловіків та хлопців. Деякі суб'єкти використовують цей термін для опису насильства проти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуальних (ЛГБТІ) осіб у випадках, коли вживають посилання на насильство, пов'язане з нормами маскулінності/фемінності та/або гендерними нормами.

Жертва

Зазвичай розуміють особу, яка зазнає або зазнавала сексуальної експлуатації чи наруги. Коментар: різні визначення жертви обумовлюють різні наслідки; отже, важливо застосовувати їх контекстуально.

⁴⁵ Базується на тематичному глосарії ООН діючої термінології, що стосується сексуальної експлуатації та наруги (СЕН) в контексті ООН, друге видання, 24 липня 2017. Документ наявний за посиланням https://hr.un.org/sites/hr.un.org/files/SEA%20Glossary%20%20%5BSecond%20Edition%20-%202017%5D%20-%20English_0.pdf

⁴⁶ Базується на аналітичній та концептуальній структурі розуміння сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/400575/CRSV.Strategic_Module.pdf?sequence=88&isAllowed=y

Постраждала особа

Визначення терміну «жертва» наведено вище. «Жертва» - це термін, який часто використовується в юридичній та медичній галузях, тоді як термін «постраждала особа»⁴⁷, як правило, переважає у сферах психологічної та соціальної підтримки особі, яка зазнала сексуального або ґендерно-зумовленого насильства, для того щоб підкреслити стійкість до пережитої ситуації.

Насильство проти жінок

Будь-яка дія ґендерно-зумовленого насильства, яка призводить до, або, вірогідно, призведе до фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінок, включно з погрозами здійснення таких дій, примусом чи примусовим позбавленням свободи у громадському чи приватному житті. Насильство проти жінок охоплює такі випадки, але не обмежується ними: (а) фізичне, сексуальне і психологічне насильство, яке відбувається в сім'ї, включно з нанесенням побоїв, сексуальною наругою проти дівчат в сім'ї, насильство, пов'язане з посагом, зґвалтування дружини чоловіком, каліцтво жіночих статевих органів та інші шкідливі традиційні практики відносно жінок, позашлюбне насильство і насильство, пов'язане з експлуатацією; (б) фізичне, сексуальне та психологічне насильство, яке відбувається в суспільстві в цілому, включно із зґвалтуванням, сексуальною наругою, сексуальним домаганням і залякуванням на роботі, у навчальних закладах та в інших місцях, торгівлею жінками і примусовою проституцією; (с) фізичне, сексуальне та психологічне насильство з боку або при потуранні держави, де би воно не відбувалося.

⁴⁷ У тексті терміни «постраждала особа» та «потерпіла особа» вживаються як синоніми

Публікацію надруковано проектом ООН Жінки
"Гендерна рівність у центрі реформ, миру і безпеки"
за фінансової підтримки Уряду Швеції

